

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE YÖNETİMDE KADININ KONUMU ÜZERİNE

ON THE POSITION OF WOMEN IN MANAGEMENT IN THE FIRST TURKISH STATES

Etkinlik Makalesi

Hasan IŞIK¹

Makale gönderim tarihi 06 Aralık 2017

Makale kabul tarihi 28 Aralık 2017

Özet

Çalışmada, Türk tarihinde kadının yeri ve önemini belirtmek için hazırlanan bir etkinliğin uygulama sürecine ve bu uygulamadan elde edilen gözlem sonuçlarına yer verilmiştir. Bu çerçevede hazırlanan etkinlik 2016-2017 eğitim öğretim döneminde Ankara ilinde bulunan bir orta okulda uygulanmıştır. Etkinlik 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan "Kültür ve Miras" öğrenme alanının ünitesindeki "Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur." kazanımına yönelik yaklaşık 30 dakika süren bir çalışmadır. Etkinlikte; görsel materyal olarak Köktürk ve Bizans dönemlerinden kalan paralar karşılaştırılarak öğrencilerin derse aktif olarak katılmaları ve grup çalışmasıyla kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi amaçlanmıştır. Böylece ilk Türk devletlerinde özellikle yönetimde kadının etkili bir konumda olduğunun öğrencilerce fark edilmesi istenmiştir. Etkinlik öğrencilerin konuya olan ilgilerini en üst düzeyde tutmalarına olanak sağlayacak şekilde hazırlanmıştır. Etkinlik sonucunda öğrencilerin konuya olan ilgilerinin arttığı ve özellikle cinsiyet ayrımcılığı yapmama konusunda duyarlılık gösterdikleri gözlemlenmiştir. Ancak öğrencilerin etkinlikte kullanılan fotoğrafları yorumlamada sıkıntı yaşadıkları da gözlenmiştir (Zaman zaman han ve hatun adlarını kullanmamışlar; prens ve prenses, kral ve kraliçe adlarını kullanmışlardır). Etkinliğin uygulanmasında öğrencilerin genel anlamda tarihsel yazılı ve görsel dokümanları inceleyerek, belli sonuçlar çıkardıkları görülmüştür. Etkinliğin öğrenciler tarafından Türk tarihinde kadının önemini kavramalarında dikkat çekici bir katkı sağladığı ve öğrencilerin bu uygulamayı yapmaktan keyif aldıkları gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal bilgiler eğitimi, Türk tarihi, ilk Türk devletleri, kadın, yönetim

Abstract

The study included the implementation process of an event prepared to indicate the place and importance of women in Turkish history, and the results of observations obtained from this practice. The activity prepared in this framework was implemented in a secondary school in the province of Ankara in 2016-2017 education period. Activity is about 30 minutes for the acquisition of "Finding out about the political, economic and cultural characteristics of the first Turkish states of Central Asia" by using "Epic, inscription and other documents in the" Culture and Heritage "learning field in the 6th grade social studies course . In the event; it is aimed that the students participate actively in the class by comparing the currencies from Köktürk and Byzantine periods as visual material and to realize permanent learning by group work. Thus, in the first Turkish states, it is desirable to recognize that students are in an effective position, especially in management. The event has been prepared to allow students to keep the message of the topic at the highest level. As a result of the exercise, it was observed that the students' awareness of the subject increased and they were particularly sensitive

¹ Yrd. Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, hasantarih@yahoo.com

about not making sex discrimination. However, it was also observed that students had difficulty in interpreting the photographs used in the activity (From time to time they did not use the name of the inn and the chicks, they used the prince and princess, king and queen names). In the implementation of the event, students have seen some results, examining historical textual and visual documents in general terms. It has been observed by the students that the event has made a remarkable contribution to the concept of women's importance in Turkish history and that students enjoyed doing this practice.

Key words: Social studies education, Turkish history, first Turkish states, women, management

GİRİŞ

Türk tarihinde kadınların toplum içindeki konumlarına ilişkin bir çok kanıt, doküman bulunmaktadır. Gerek Hunlar gerek Köktürkler gerekse Uygurlar döneminden kalma bir çok tarihi kanıt üzerinde kadın çizimlerine ya da kadınlar ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Kadın ile ilgili kanıt bazen karşımıza bir kaya resminde bazen bir nesnenin üzerinde ve bazen de bir paranın üzerinde görsel olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk Türklere ait kadınlarla ilgili bilgiler dikili bir yazıtta, Dede Korkut Hikâyeleri gibi Türk tarihinin önemli kaynaklarının içerisinde ya da bölgeyi gezmeye, incelemeye ya da görevli olarak gelen bir seyyahın seyahatnamesinde anlatı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu kanıtlardan hareketle gerek siyasi alanda gerekse toplumsal alanda kadının konumu ve yeri hakkında birçok çıkarımda bulunma imkanımız olmaktadır.

Eski Türk toplumunda kadın, erkekle eşit haklara sahip bulunuyordu. Tarihimizde bunu teyit edecek sayısız örnekler mevcuttur. Kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğunu gösteren en önemli örneklerden biride Orhun abideleridir. Abidelerde Kağan ve Hatun ismi birlikte geçmektedir. Kül Tigin Abidesi'nin doğu cephesinde "Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltirış Kağanı, annem İl Bilge Hatunu göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak..." (Ergin, 2003: 15) denilerek Türk milletinin varlığını devam ettirmesi kağana ve hatuna bağlanmıştır. Türk töresine göre, kadının bütün içtimai işlerde erkekle beraber bulunması şarttır. Hatun da devlet idaresinde hakanla aynı haklara sahiptir (Çandarlıoğlu, 1966: 22).

Türkistan'da kurulan ilk Türk devletlerine ilişkin kaynaklarda kadın ile ilgili kayıtlar genellikle devlet yönetiminde etkin bir şekilde görev alan katun unvanlı kağanların eşleri hakkındadır. Eski Türk devlet yönetiminde kagandan sonra ikinci sırada katun yer alırdı (Gökçe, 2008: 232). Örneğin fermanların muhakkak surette "Hakan ile Hatun buyurur ki..." diye başlaması lazımdı (Çandarlıoğlu, 1966: 22). Şölenlerde, kurultaylarda, ibadet ve ayinlerde, harp ve sulh meclislerinde, hatun da mutlaka hakanla beraber bulunurdu (Tellioğlu, 2016:212). Yabancı devletlerin elçileri kabul edilirken hatunun da hakanla beraber olması gerekirdi (Sevinç, 1987: 31).

Resmi yazışmalarda kağan ile birlikte katunun adının geçmesi kadının devlet yönetimindeki konumunun ve etkinliğinin göstergesidir. Kök Türk ve Uygur dönemi kaynaklarında yer alan örnekler kadınların devlet yönetiminde ve toplum içinde arka planda kalmadığının aksine önemli sorumluluklara sahip olduğunu kanıtlarıdır. (Gökçe, 2008: 232). Hatunun eşinin güç kazanması ve kağanlık makamına gelmesi kadının gücünü ve statüsünü de hemen değiştirmektedir. Buna en iyi örneklerden biri Uygur beyi Moyun Çor'un, kardeşi Tay Bilge Tutuk ile yaptığı mücadeleyi kazanıp kağan olmasıyla hatununa "İl Bilge Katun" unvanı verilmesidir (Gömeç, 2010: 109). Burdan anlaşılıyor ki erkekler kağanlığa atanırken nasıl bir merasim yapılıyorsa kadınlar içinde bir merasim yapılıyor ve onlara İl Bilge Katun ünvanı veriliyor. Yine aynı şekilde hatunun vefatı üzerine de bir cenaze töreninin yapıldığı Tonyukuk Âbidelerinden anlaşılmaktadır (Köksel, 2011: 336). Aynı şekilde Türk destanlarında da kağanlarda bulunan özelliklere sahip, milletini tehlikelerden kurtaran kadın kahramanlara rastlamak mümkündür. Altay destanlarından Oçı-Bala'daki kadın kahraman görünüşü, bilgeliği ve yurt sevgisi ile buna güzel bir örnektir (Gökçe, 2017:250).

Türk kadını bu denli önemli kılan sebeplerden birisi bozkırlarda gizlidir. Konar-göçer hayat, kadını kendiliğinden toplumun vazgeçilmez bir üyesi haline getiriyordu. Bu husus kadınların herhangi bir nedenle dışlanması olanaksız kılıyordu (Yıldız, 2016: 69). Özetle, Çandarlıoğlu (1966: 22)'nin da belirttiği gibi ilk Türk devletlerinde hatun, siyasi konuşmalarda, elçilerin kabullerinde hazır bulunur ve harp meclislerine iştirak ettiği görülürdü ki buda ilk Türk devletlerinde yönetimde kadının fonksiyonunu ortaya koymaktadır.

ETKİNLİĞİN UYGULANMASI VE DENEYİMLER

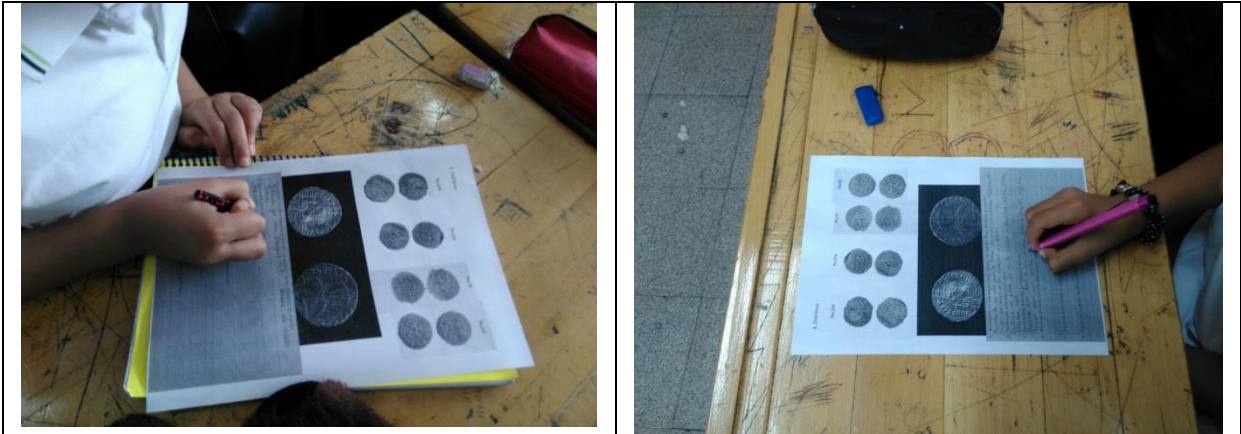
Bu etkinlik 2016-2017 öğretim yılında 6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde uygulanmıştır. Uygulanan etkinlik 6. sınıfta yer alan "Kültür ve Miras" öğrenme alanının ünitesindeki "Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur." kazanımının içeriğine göre hazırlanmıştır (MEB, 2016).

Etkinlik, 2016-2017 güz döneminde Ankara'da yer alan bir ortaokuldaki öğrencilerle 1 ders saati (40 dakika) içerisinde 30 dakikada gerçekleştirilmiştir. Etkinliğin uygulandığı okuldaki sınıfta projeksiyon cihazı bulunması slayt gösterileri için kolaylık sağlamıştır. Yapılan etkinlik planlanan sürede gerçekleştirilebilmiştir. Etkinlik esnasında öğrencilerin yaptığı çalışmaların veri olarak kullanılması amacıyla öğrencilerin dikkatlerini dağıtmayacak şekilde fotoğraflarının çekilmesine özen gösterilmiş ve seçilen fotoğraflara çalışmada yer verilmiştir.

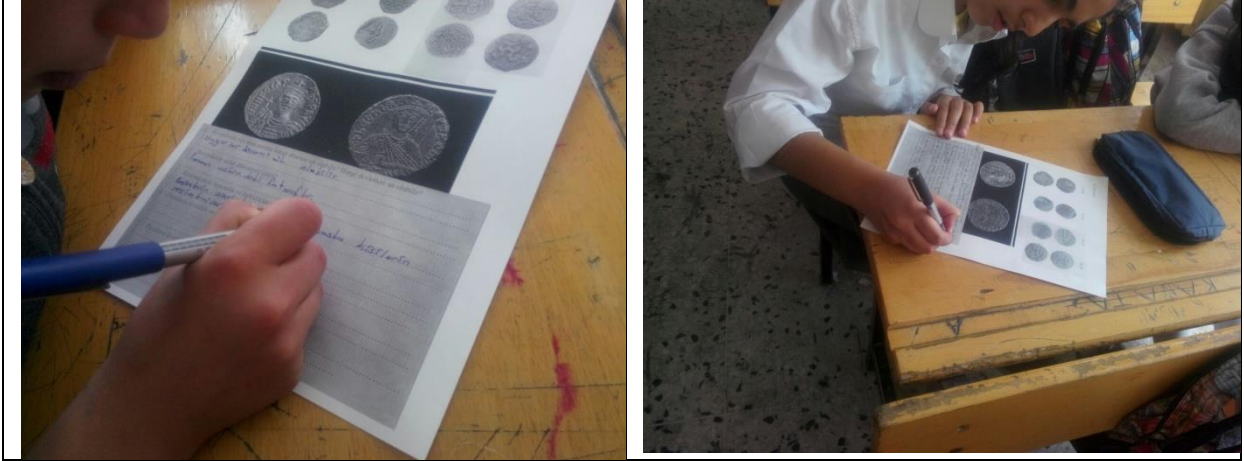
Bu etkinlikle öğrencilerin görsel ve yazılı materyalleri kullanarak ilk Türk devletlerindeki kadının konumu hakkında çıkarımda bulunmaları amaçlanmaktadır. Ayrıca hazırlanmış olan bu etkinliğin amacı; ilk Türk devletlerinin siyasal ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunmaları sağlanırken Türk siyasi yaşamında kadının yönetimdeki fonksiyonunun, etkisinin ve öneminin öğrenciler tarafından fark edilmesi, Türk kültüründe kadının önemli bir yerinin olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu amaçlara ulaşmada öğretim aracı olarak daha çok dönemin paralarından ve Türk yazıtlardan seçilmiş metinlerden yararlanılmıştır.

Etkinlikte ilk olarak öğrenciler 4-5 kişilik gruplara ayrılmış ve gruplara etkinlik dokümanı dağıtılmıştır. Etkinliğe başlamadan önce öğrencilere "Eski Türk devletlerinde yönetimde kadının rolü ile ilgili neler biliyorsunuz?" sorusu yönlendirilmiştir. Öğrencilerden cevapları alındıktan sonra konuya giriş yapma adına etkinliğin ilk sayfasında yer alan günümüze ait 50 TL lik banknotu ve 1 TL lik demir paraları incelemeleri istenmiştir (bkz.: Ek-1). Ayrıca bu paralar projeksiyon ile de tahtaya yansıtılmıştır. Öğrencilerden günümüzdeki banknot ve madeni paraları inceleyerek üzerinde neler olduğunu söylemeleri istenmiştir.

Etkinlik dokümanlarında yer alan "1. Doküman" başlıklı bölümdeki İlk Türk devletlerinden Köktürklere ve aynı dönemde Bizansa ait paraların olduğu kısma öğrencilerin dikkatleri çekilmiştir (bkz.: Ek-2). Ayrıca bu paralar da projeksiyon aracılığı ile tahtaya yansıtılmıştır.

Fotoğraf 1. Öğrenciler etkinliğin "1. Doküman" bölümünü yaparken

Fotoğraf 2. Öğrenciler etkinliğin "1. Doküman" bölümünü yaparken

Etkinlikte, öğretmene ayrıca konu ile ilgili açıklayıcı bilgi vermek amacıyla öğrencilere dağıtılan etkinlik dokümanında yer alan Köktürk paraları ile ilgili açıklayıcı şu "Öğretmen Bilgi Notu" bölümüne yer verilmiştir:

<p>No:230</p> <p>Karşıya bakan prens ve prenses tasviri. Sol tarafta erkeğin uzun saçları omzuna kadar dökülmekte yüzü yuvarlak, gözleri hafifçe çekik, badem biçiminde olup, uzun, ince bıyıkları var. Sağ taraftaki kadının başında uçları üçgen şeklinde şapka, onun da yüzü yuvarlak, ancak erkeğe nispetle biraz küçük. İkisinin de kulaklarında küpe bulunmakta. Arka yüzündeki Soğdça yazının sadece</p> <p>"Hatun" kısmı korunmuştur. Semerkant 6-7. yüzyıl</p>	<p>No:274</p> <p>Karşıya bakan prens ve prenses başı tasviri. Prens solda, bıyıklı ve sağdaki prensese nazaran yüzü biraz büyük. Uzun saçları omuza kadar dökülmekte, başının üzerinde hilal ve yıldız işaretleri yer almakta. İkisinin de yüzü yuvarlak, gözleri badem biçiminde hafifçe çekik. Güney Özbekistan 7. Yüzyıl</p>
--	---

<p>No:55</p> 	<p>Sol tarafta geniş, yuvarlak yüzlü erkek (kağan), sağ tarafta kadın(hatun) tasvirleri.Kadının saçı arkaya taranmış. Gözler hafifçe çekik, yüzler birbirine hafif bakar vaziyette. Arka yüzde "İlahi Tun Kağan" ifadesi okunmaktadır. Taşkent Bölgesi 7-8. yüzyıl.</p>	<p>No:30</p> 	<p>Karşıya bakan, geniş, yuvarlak yüzlü, saçları omzuna kadar uzayan erkek (kağan) ve yüzü biraz küçük çaptaki başında ucu sivri üç boynuzlu şapka taşıyan kadın (Hatun) tasviri. İkisinin de gözleri hafifçe çekik. Erkeğin başı üzerinde hilal ve yıldız tasviri yer almaktadır. Taşkent Bölgesi 7. Yüzyılın ilk yarısı</p>
---	--	--	--

Kaynak (Babayar,2007)

Bu görsellerin incelenmesini sağladıktan sonra görsellerin altında yer alan şu soruların öğrenciler tarafından cevaplandırılması sağlanmıştır:

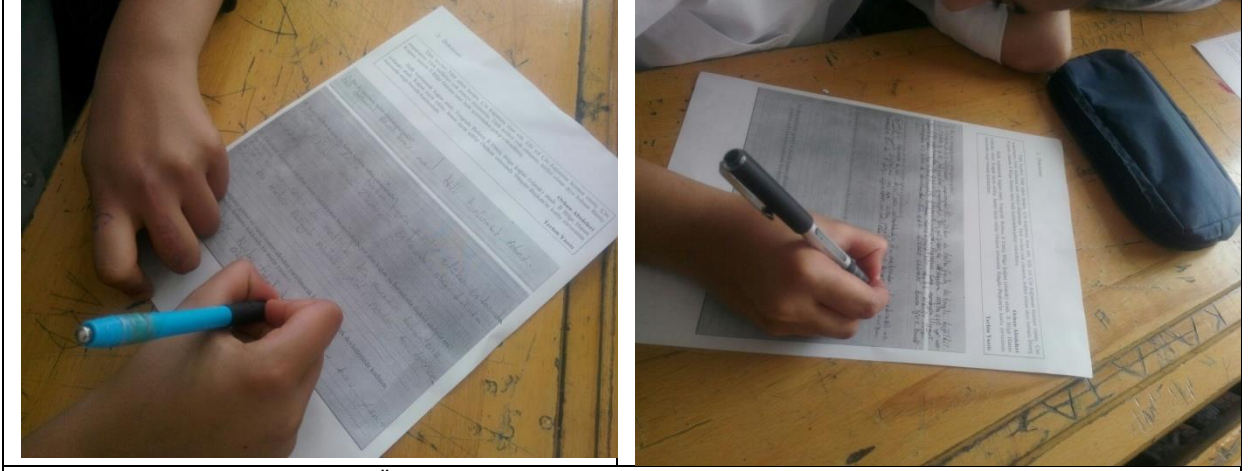
1. Resimlerde yer alan paralar hangi döneme ait olabilir? Hangi devletlere ait olabilir?
2. Resimlerde neler dikkatinizi çekti?
3. Resimlerdeki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
- 4.Paraların üzerinde neden iki kişinin resmi bulunmaktadır?
5. Paraların üzerlerindeki resimler kimlere ait olabilir?
6. Paralar ile aşağıdaki metinler arasında bir ilişki olabilir mi?

Öğrencilerin bireysel olarak bu soruları cevapladıktan sonra kendi grup arkadaşları ile tartışmaları sağlanmış, sonrasında ise grup olarak bir sonuç raporu yazmaları ve sınıf ile sözcüleri tarafından tespitlerini paylaşmaları sağlanmıştır.

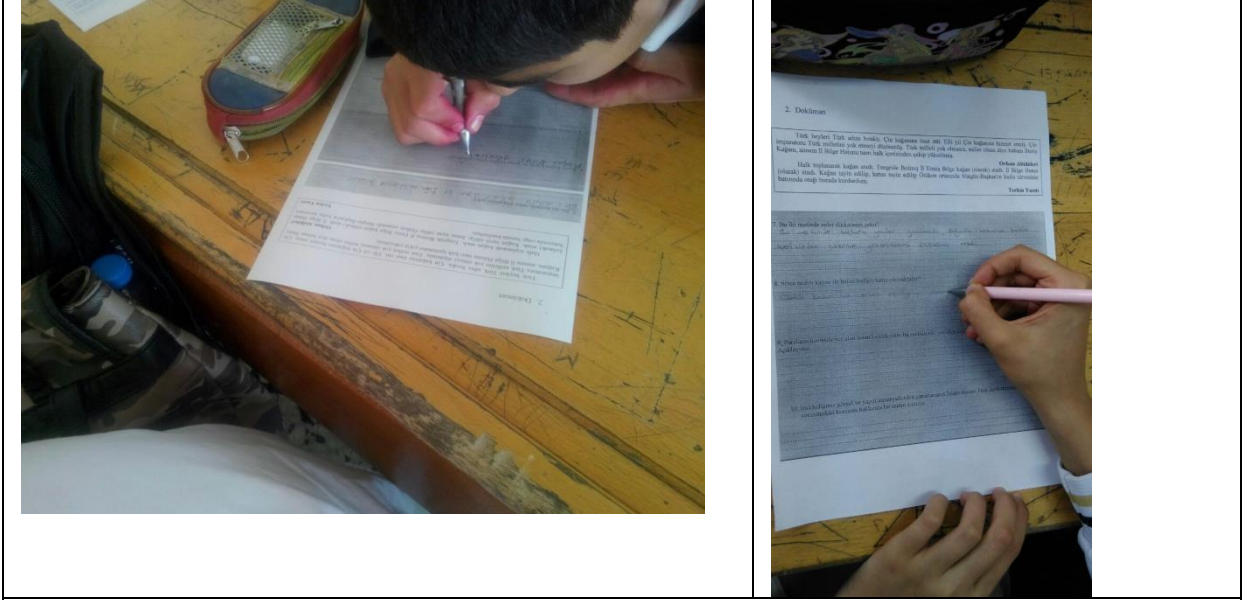
Etkinliğin üçüncü aşamasında ise "2. Doküman" başlıklı kısım öğrencilerin dikkatine sunulmuş (bkn.: Ek 3) ve bu bölümde yer alan yazıtlardan yapılan alıntılarını grup üyelerinin okumaları sağlanmıştır. Bu metinlerin incelenmesini sağladıktan sonra görsellerin altında yer alan şu soruların öğrenciler tarafından cevaplamaları sağlanmıştır:

- 1.Bu iki metinde neler dikkatinizi çekti?
- 2.Sizce neden kağan ile hatun birlikte tahta çıkmaktadır?
- 3.Paraların üzerinde yer alan insan tasvirlerinin bu metinlerde yer alan kağan ve hatunlarla ilişkisi olabilir mi? Açıklayınız.
- 4.İncelediğiniz görsel ve yazılı materyallerden yararlanarak İlk Türk devletlerinde kadının yönetimdeki konumu hakkında bir metin yazınız.

Öğrencilerin bireysel olarak bu soruları cevapladıktan sonra kendi grup arkadaşları ile tartışmaları sağlanmış, sonrasında ise grup olarak bir sonuç raporu yazmaları ve sınıf ile sözcüleri tarafından tespitlerini paylaşmaları sağlanmıştır.

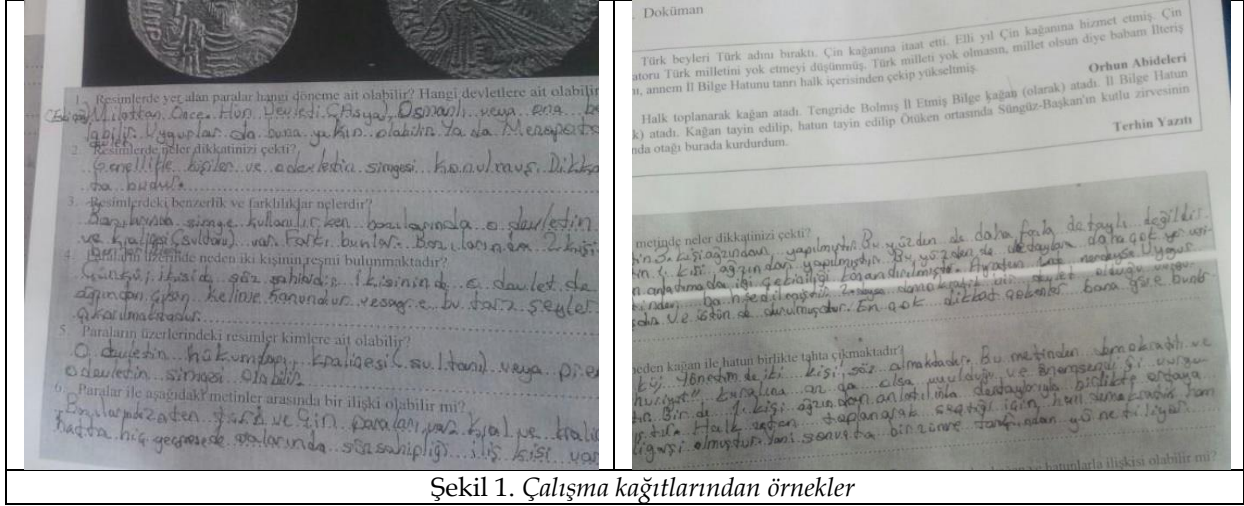

Fotoğraf 3. Öğrenciler etkinliğin "2. Doküman" bölümünü yaparken

Fotoğraf 4. Öğrenciler etkinliğin "2. Doküman" bölümünü yaparken

Etkinlik uygulaması sırasında öğrencilere görsel ve yazılı materyalleri incelerken materyallerin ait olduğu dönemler açısından birinci el kaynak olduğu vurgulanmış ve birinci el kaynağın tarih bilimi açısından önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca etkinlikte öğrencilere materyallerdeki verileri karşılaştırarak dönemin siyasi ve sosyal hayatı açısından çıkarımlarda bulunmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında metinlerde yer alan kadınlar ile ilgili "bilge" kavramına öğrencilerin dikkati çekilmiş ve devlet yönetiminde yer alan kadınların birikimlerinin olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca fotoğrafların ve metinlerin hangi Türk devletleri dönemine ait olduğuna, görsel ve yazılı materyallerdeki ortak unsurlara da dikkat edilmiştir.

Şekil 1. Çalışma kağıtlarından örnekler

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada uygulanan etkinlikte öğrencilerin tarihsel yazılı ve görsel dokümanları inceleyerek amaçlanan sonuçlara genel olarak ulaştıkları görülmüştür. Yani çalışmanın ana amacı olan Türk tarihinde kadının yeri ve öneminin öğrenciler tarafından kavranabilmesine etkinliğin katkısının olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanında ilk Türk devletlerinde kadın erkek eşitliğinin önemi öğrenciler tarafından anlaşılmıştır. Öğrenciler uygulanan etkinlikten keyif aldıkları, çalışmaya istekli ve aktif olarak katıldıkları görülmüştür. Etkinlik sonucunda öğrencilerin konuya olan ilgilerinin arttığı ve özellikle cinsiyet ayrımcılığı yapmama konusunda duyarlılık gösterdikleri gözlemlenmiştir. Ancak öğrencilerin etkinlikte kullanılan fotoğrafları yorumlamada sıkıntı yaşadıkları da gözlemlenmiştir. Örneğin zaman zaman han ve hatun adlarını kullanmadıkları bunların yerine prens ve prenses, kral ve kraliçe adlarını kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür. Yapılan çalışmanın konuyla ilgili, konuyu destekleyecek görsel ve yazılı başka kaynaklar ile çeşitlendirilerek genişletilebileceği önerilebilir. Bu çalışmayı sınıfında uygulamak isteyen eğitimcilerin içeriği kendi özgün katkıları ile daha da genişletip uygulanması ile çalışmadan alınacak dönütün daha etkili olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Babayar, G. (2007), Köktürk Kağanlığı Sikkeleri Kataloğu, Ankara: TİKA
- Çandarlıoğlu, G. (1966), "Türk Toplumunda Kadın", Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 2, 1 (4), İstanbul.
- Ergin, M. (2003), Orhun Abideleri, Hisar Yayınları.
- Gökçe, M. (2008), "Seyahlara Göre 19. Yüzyıl Türkmenistan'ında Kadın", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 1(4).
- _____ (2017). "Türk Devlet Anlayışının Mitolojik Kökenleri", Üçler Bulduk Armağanı, (Ed. Alpaslan Demir), Ankara: Gece Kitaplığı.
- Gömeç, S. (1997), "Kagan ve Katun", Tarih Aratırmaları Dergisi, Cilt 18, Sayı 29, Ankara.
- _____ (2010), "Terken Ünvanı Hakkında", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 17, 2.
- Köksel, B. (2011), "Orhun Yazıtları'nda Kadın", e-Journal of New World Sciences Academy, 6 (2).
- MEB (2016), Sosyal Bilgiler Dersi (6-7) Öğretim Programları, [Web: http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72](http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72) adresinden 21.9.2016'da alınmıştır.
- Sevinç, N. (1987), Eski Türklerde Kadın ve Aile, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Tellioglu, İ. (2016), "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 55, Erzurum, s.212.

Yıldız, Z. (2016). 13.-15. Yüzyıllarda Deşt-i Kıpçak Sahasını Ziyaret Eden Seyyahların Gözünden Türk İmgesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EK-1

(Babayar, 2007)

EK-3

2. Doküman

Türk beyleri Türk adını bıraktı. Çin kağanına itaat etti. Elli yıl Çin kağanına hizmet etmiş. Çin imparatoru Türk milletini yok etmeyi düşünmüş. Türk milleti yok olmasın, millet olsun diye babam İleriş Kağanı, annem İl Bilge Hatunu tanrı halk içerisinde çekip yükseltmiş.

Orhun Abideleri

Halk toplanarak kağan atadı. Tengride Bolmuş İl Etmiş Bilge kağan (olarak) atadı. İl Bilge Hatun (olarak) atadı. Kağan tayin edilip, hatun tayin edilip Ötüken ortasında Süngüz-Başkan'ın kutlu zirvesinin batısında otağı burada kurdurdum.

Terhin Yazıtı

Işık, H. (2017). İlk Türk devletlerinde yönetimde kadının konumu üzerine, *Araştırma ve Deneyim Dergisi (ADEDER)*, 2 (2), 124-135 <http://dergipark.gov.tr/adeder/issue/32970/380133> web adresinden alınmıştır.